

A Comparative Study of The Possibility of Transferring Nationality from Mother to Child in Multinational Marriages (Laws of The United States and Some Middle Eastern Countries Such as Afghanistan and Iraq)

Zohre Afshar Quchani¹, Mohammad Bagher Moghadasi²

¹ Assistant Professor, Department of Law, University of Bojnord, Bojnord, Iran (**Corresponding Author**), Email: Z.afshar@ub.ac.ir.

² Associate Professor, Department of Law, University of Bojnord. Bojnord. Iran, Email: mbmoghadasi@ub.ac.ir

Abstract

Although nationality has been the focus of national and international institutions since the distant past, governments have not acted uniformly in determining the citizenship criteria of individuals, which sometimes results in statelessness and sometimes the realization of dual citizenship. One of the very important issues in this field is the issue of citizenship of children from multinational marriages, which is examined in the present research, with a descriptive, analytical and comparative method, while examining the existing laws, books, articles and other related scientific-legal sources. It has been examined to determine how the citizenship of children from multinational marriages is determined in the Middle East countries such as Iraq, Jordan, Egypt and Afghanistan; Do they all follow the same approach or not, and if there is a difference in the chosen method, which method is closer to the interest of the child and can be used in Iran's legal system. While a group of countries in the Middle East such as Jordan, Iraq and the United Arab Emirates, by applying traditional laws, except in exceptional cases, continue to transfer citizenship from father to child, as a result of which there is a high probability of children becoming stateless; Others such as Afghanistan and Egypt have recognized the transfer of nationality from mother and father equally to the child; and thus have taken an important step in the direction of protecting the right of the child to have citizenship from birth. The United States of America is also in the last group and has recognized the transfer of citizenship from both father and mother. Certainly, the latter method, by adding a series of restrictions and conditions to prevent the doubling of citizenship, can also be used by the Iranian legislator.

Keywords: Nationality Of Children, Acquisition of Nationality, Transfer of Nationality, Multinational Marriage.

Received: 2024/01/20 ; **Revised:** 2024/06/09 ; **Accepted:** 2024/10/07 ; **Published online:** 2025/03/29

How To Cite: Afshar Quchani, Zohre; Moghadasi, Mohammad Bagher (2025). A Comparative Study of The Possibility of Transferring Nationality from Mother to Child in Multinational Marriages (Laws of The United States and Some Middle Eastern Countries Such as Afghanistan and Iraq), *Comparative Study on Islamic and Western Law*, 12(1), 1-24. <https://doi.org/10.22091/CSIW.2024.10276.2493>

Published by: University of Qom

© The Author(s)

Article type: Research

مطالعه تطبیقی امکان انتقال تابعیت از مادر به فرزند در ازدواج‌های چندملیتی (حقوق آمریکا و برخی کشورهای خاورمیانه از قبیل افغانستان و عراق)

زهره افشار قوچانی^۱، محمدباقر مقدسی^۲

^۱ استادیار گروه حقوق، دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران (نویسنده مسئول)، رایانامه: Z.afshar@ub.ac.ir

^۲ دانشیار گروه حقوق، دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران، رایانامه: mbmoghadasi@ub.ac.ir

چکیده

اگرچه تابعیت از گذشته‌های دور مورد توجه نهادهای ملی و بین‌المللی بوده است، اما دولت‌ها در تعیین معیار تبعه بودن اشخاص به‌صورت واحد عمل ننموده‌اند که نتیجه آن، گاهی بروز بی‌تابیتی و گاهی تحقق تابعیت مضاعف است. یکی از مسائل بسیار حائز اهمیت در این حوزه، موضوع تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج‌های چندملیتی است که در پژوهش حاضر، با شیوه توصیفی و تحلیلی و تطبیقی، ضمن بررسی قوانین موجود، کتب، مقالات و سایر منابع علمی-حقوقی مرتبط، مورد تدقیق قرار گرفته است تا مشخص گردد که تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج چندملیتی در کشورهای خاورمیانه از قبیل عراق، اردن، مصر و افغانستان، به چه ترتیبی تعیین می‌شود؛ آیا همگی از رویکرد واحدی تبعیت می‌نمایند یا خیر و در صورت تفاوت در طریق انتخابی، کدام راهکار با مصلحت کودک نزدیک‌تر و در نظام حقوقی ایران قابل استفاده است. درحالی‌که گروهی از کشورهای خاورمیانه مانند اردن و عراق و امارات متحده عربی، با اعمال قوانین سنتی، جز در موارد استثنائی همچنان قائل به انتقال تابعیت از پدر به فرزند هستند که در نتیجه آن، احتمال بی‌تابعیت شدن کودکان زیاد خواهد بود. کشورهایی دیگری از قبیل افغانستان و مصر انتقال تابعیت از مادر و پدر به کودک را به‌صورت یکسان به رسمیت شناخته و بدین ترتیب، گام مهمی در راستای حمایت از حق کودک در داشتن تابعیت از بدو تولد برداشته‌اند. ایالات متحده آمریکا نیز در گروه اخیر قرار گرفته و انتقال تابعیت هم از پدر و هم از مادر را به رسمیت شناخته است. قطعاً طریق اخیر با اضافه نمودن یکسری قیود و شروط مانع مضاعف شدن تابعیت، توسط قانون‌گذار ایرانی نیز قابل استفاده خواهد بود.

کلیدواژه‌ها: تابعیت کودکان، کسب تابعیت، انتقال تابعیت، ازدواج چندملیتی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۳۰؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۲۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۶؛ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۰۱/۰۹

استاد به این مقاله: افشار قوچانی، زهره؛ مقدسی، محمدباقر (۱۴۰۴). مطالعه تطبیقی امکان انتقال تابعیت از مادر به فرزند در ازدواج‌های چندملیتی (حقوق آمریکا و برخی کشورهای خاورمیانه از قبیل افغانستان و عراق). پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۱۲(۱)، ۲۴-۱.

<https://doi.org/10.22091/CSIW.2024.10276.2493>

مقدمه

تابعیت یک پیوند معنوی و سیاسی است که فرد را به یک دولت خاص مرتبط می‌سازد (ElChazli, 2012: 6)؛ نصیری، ۱۳۸۴: ۲۶) و موجب تمایز افراد کشورهای مختلف از یکدیگر می‌گردد (Omar Yassen, 2021: 1). در کشورهای عربی، از کلمه «جنسیه» معادل تابعیت در مفهوم وضعیت شهروندی قانونی اشخاص استفاده می‌کنند (Frost, 2022: 2).

«جنسیه» تحت عنوان پیوند قانونی و سیاسی و احساسی میان شخص و دولت که موجب تمایز افراد کشورهای مختلف از یکدیگر می‌گردد تعریف شده است (Omar Yassen, 2021: 1).

کسب تابعیت را به‌عنوان «هر شیوه‌ای برای تبعه شدن، خواه از طریق تولد یا هر زمانی پس از تولد، به‌صورت ارادی یا غیرارادی، بر اساس انتساب، اعلام، اختیار یا درخواست» تعریف نموده‌اند (Kneebone, 2015: 2). بنابراین درحالی‌که ممکن است تابعیت به‌صورت اختیاری مورد انتخاب و اکتساب قرار گیرد، در اکثر موارد، با تولد کودک به‌صورت خودبه‌خودی و غیرارادی به وی منتسب می‌گردد که از آن تحت عنوان تابعیت اصلی یا تولدی یاد می‌شود. درحالی‌که برخی از کشورهای جهان، سیستم تابعیتی خون را برای اعطای تابعیت تولدی انتخاب نموده و تابعیت فرزندان را بر اساس تابعیت والد یا والدین ایشان تعیین می‌کنند، برخی دیگر با اعمال سیستم تابعیتی خاک، تولد کودک در خاک قلمرو خویش را مبنای اعطای تابعیت به وی دانسته‌اند. اما اکثر کشورها با اتخاذ هر دو سیستم خاک و خون (یکی به‌عنوان طریقه اصلی تعیین تابعیت و دیگری به‌عنوان طریق قابل اعمال در موارد و شرایط استثنائی) سعی در جلوگیری از وقوع بی‌تابعیتی داشته‌اند.

بدیهی است که با اتخاذ تابعیت کشوری، شخص از حقوق خاصی از قبیل اقامت در کشور، تحصیل رایگان، خدمات درمانی رایگان، اشتغال و شرکت در تصمیم‌گیری‌های سیاسی کشور برخوردار خواهد شد (Tyson Darling, 2017: 186)؛ ازاین‌رو، در سطح منطقه‌ای تلاش‌های قابل توجهی در این حوزه انجام شده که می‌توان به بیانیه اییجان^۱ و وزرای کشورهای عضو جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا^۲ در مورد ریشه‌کن نمودن بی‌تابعیتی در ۲۰۱۵^۳ و برنامه الزام‌آور و قانونی بانجول^۴ که در ۲۰۱۷ توسط همان گروه به تصویب رسید، اشاره نمود (UNHCR, 2022: 3).

1. Abidjan

2. Economic Community of West African States (ECOWAS)

3. Abidjan Declaration of Ministers of ECOWAS Member States on Eradication of Statelessness, 25 February 2015, available at: <http://www.refworld.org/docid/54f588df4.html>.

4. Banjul

5. Economic Community of West African States (ECOWAS) Plan of Action on Eradication of Statelessness, 2017-2024, 2017, available at: <http://www.refworld.org/docid/5915c88a4.html>.

6. <https://reliefweb.int/report/iraq/iraq-statelessness-report-september-2022>

در سطح جهانی، کنوانسیون بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۱ در ذیل ماده ۲۴ بر حق کودک در داشتن تابعیت تأکید نموده، کمیته حقوق بشر، ماده مذکور را به‌عنوان منع تبعیض در رابطه با «کسب تابعیت» تفسیر کرده است. به گفته این کمیته، قوانین داخلی باید حقوق تابعیت را خواه در مورد فرزندان مشروع و فرزندان که خارج از ازدواج به یا از والدین فاقد تابعیت به دنیا آمده‌اند، تضمین کنند (Al-Barazi, 2022: 19).

کنوانسیون حقوق کودک،^۲ در ذیل مواد ۷ و ۸، حق هویت و تابعیت را برای کودکان متولد از ازدواج‌های بین‌المللی به رسمیت شناخته است. اعلامیه جهانی حقوق بشر^۳ در ذیل ماده ۱۵ دولت‌ها را از سلب خودسرانه تابعیت اشخاص یا ممانعت از تغییر تابعیت ایشان منع نموده و از همه مهم‌تر کنوانسیون کاهش بی‌تابعیتی،^۴ به‌صورت خاص و مستقل به مقوله با اهمیت تابعیت توجه و در مورد آن برای دولت‌ها تعیین تکلیف نموده است (Groot, 2014: 146-147).

کمپین من متعلق هستم^۵، از سوی کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل^۶ در نوامبر ۲۰۱۴ ایجاد شد و هدف از ایجاد آن همراه نمودن دولت‌ها، سازمان‌های بین‌دولتی و منطقه‌ای بین‌دولتی^۷ سازمان‌های جامعه مدنی از جمله سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی^۸ و سازمان‌های غیردولتی^۹ در راستای اقدام در جهت جلوگیری از بی‌تابعیتی بوده است (Creech & other, 2022: 5). این کمیساریایی دستیابی به برابری جنسیتی در همه قوانین تابعیت تا سال ۲۰۲۴ را به‌عنوان بخشی از اهداف گسترده‌تر خود پیش‌بینی نمود (Belton, 2016: 420).

سازمان همکاری اسلامی، با پیشینه قریب به پنج دهه فعالیت بین‌المللی و فراگیری دامنه شمول اعضا از تمام مناطق جهان و بیشترین تعداد اعضا بعد از سامان ملل، همواره بر مسائل مربوط به حقوق زنان و کودکان بسیار متمرکز بوده و دستاوردهای حائز اهمیتی در این حوزه داشته است (صفاری نیا، ۱۳۹۸: ۲۷). میثاق سازمان همکاری اسلامی در مورد حقوق کودک در اسلام مصوب ۲۰۰۴^{۱۰} (اگرچه هنوز لازم‌الاجرا نشده است)، در ذیل ماده ۷ حق کودک در داشتن تابعیت مشخص را به رسمیت شناخته و از کشورهای عضو می‌خواهد تا تمام تلاش خود را برای حل مسئله بی‌تابعیتی [کودک] اعمال نمایند.

1. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)
2. Convention on the Rights of the Child
3. Universal Declaration of Human Rights, ('UDHR')
4. Convention on the Reduction of Statelessness (1961 Convention)
5. #IBelong To Campaign to End Statelessness in 10 years, launched in November 2014
6. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)
7. Intergovernmental Organizations (IGOs)
8. International non-governmental Organization (INGOs)
9. Non-governmental Organization (NGOs)
10. (Organization of Islamic Cooperation-Covenant on the Rights of the Child in Islam (CRCI))

همچنین سازمان ملل متحد، در کنوانسیون رفع همه اشکال تبعیض علیه زنان ۱۹۷۹ در ذیل بند ۲ ماده ۹، دولت‌های عضو را مکلف نموده که به حق زنان، در انتقال تابعیت به فرزندان‌شان احترام بگذارند (UN, 2014: 49). در ۱۳ ژوئن ۲۰۲۳ نیز سران دولت‌ها، انجمن‌ها و آژانس‌های سازمان ملل متحد در اجلاس جهانی ژنو در مورد برابری جنسیتی، خواستار اقدام سریع پایان دادن به تبعیض جنسیتی در قوانین تابعیتی کشورهایی شدند که در آن‌ها افراد از حق برابر برای کسب و اعطای تابعیت به فرزندان و همسران خویش محروم می‌گردند.^۱ اما علی‌رغم تغییر برخی قوانین ملی در راستای تلاش‌های فوق‌الذکر، بسیاری از کشورهای جهان همچنان زنانی را که با مردان خارجی ازدواج کرده‌اند از انتقال تابعیت خویش به فرزندان حاصل از چنین ازدواجی منع می‌کنند.^۲ چنان‌که تا سال ۲۰۲۲ در ۲۵ کشور جهان این برابری حاصل نشده که ۵ کشور آن در آسیا و اقیانوسیه، ۶ کشور در جنوب صحرای آفریقا، ۲ کشور در آمریکا و ۱۲ کشور دیگر در خاورمیانه قرار دارند.^۳ از این‌رو در مقاله حاضر، پس از اشاره به رویکرد انتخابی قانون‌گذار ایرانی در مواجهه با مسئله تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج زن ایرانی با مرد خارجی، به تحولات قانونی برخی از کشورهای خاورمیانه از قبیل عراق و افغانستان پرداخته خواهد شد تا مشخص گردد که کدامین طریق به حال این گروه از کودکان مساعدتر بوده و توسط قانون‌گذار ایرانی قابل اتخاذ خواهد بود.

۱. حقوق ایران

در حقوق ایران، مطابق ماده ۹۷۶ قانون مدنی، اصل بر تعیین تابعیت کودکان بر اساس سیستم تابعیتی خون و نسب پدری بوده و لذا با تشخیص تابعیت پدر، تابعیت فرزند نیز قابل تعیین خواهد بود. این در حالی است که انتقال تابعیت از مادر به فرزند در این ماده قانونی مورد توجه و تصریح قانون‌گذار قرار نگرفته و چنین نابرابری ریشه در حقوق کامن‌لایی و رومی ژرمنی داشته و منشأ شرعی و اسلامی ندارد (عبدی‌پور و چاچ، ۱۳۹۸: ۲۷۶). در راستای حل معضل تابعیت کودکان حاصل از ازدواج زن ایرانی با مرد خارجی، ماده واحده قانونی اعطای تابعیت ایرانی در سال ۱۳۹۸ تصویب شد^۴ تا وضعیت حاکم را

1. <https://www.unwomen.org/en/news-stories/press-release/2023/06/press-release-geneva-summit-garners-action-to-tackle-gender-discriminatory-nationality-laws>

2. <https://www.refworld.org/pdfid/6221ec1a4.pdf>

3. <https://www.unicef.org/mena/press-releases/international-human-rights-day-un-agencies-and-global-campaign-equal-nationality>.

۴. ماده‌واحد - فرزندان حاصل از ازدواج شرعی زنان ایرانی با مردان غیرایرانی که قبل یا بعد از تصویب این قانون متولد شده یا می‌شوند، قبل از رسیدن به سن هجده سال تمام شمسی به درخواست مادر ایرانی در صورت نداشتن مشکل امنیتی (به تشخیص وزارت اطلاعات و سازمان اطلاعات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) به تابعیت ایران در می‌آیند. فرزندان مذکور پس از رسیدن به سن هجده سال تمام شمسی، در صورت عدم تقاضای مادر ایرانی، می‌توانند تابعیت

تغییر دهد. قانون مذکور به زنان ایرانی اجازه می‌دهد درخواست اعطای تابعیت ایرانی به فرزندانشان در هر کجا که به دنیا می‌آیند، مطرح نمایند. پس از تصویب ماده واحده مذکور، بر اساس گزارش کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد در سه‌ماهه چهارم سال ۲۰۲۰، با ده هزار درخواست تابعیت ایرانی برای کودکان واجد شرایط موافقت شده و دولت ایران صدور مدارک هویتی برای این کودکان را آغاز کرده است. همچنین تا نوامبر ۲۰۲۱، هزار و چهارصد کودک متولد شده از مادر ایرانی تابعیت ایرانی را کسب کرده‌اند و تخمین زده شده است که نزدیک به هفتاد و پنج هزار کودک بر اساس قانون جدید واجد شرایط تابعیت ایرانی می‌باشند (UNHCR, 2022: 5).^۱

نکته حائز اهمیت اینکه تا پیش از تصویب ماده واحده مذکور این عقیده حقوقی وجود داشت که اگر ازدواج به صورت شرعی صورت گرفته و زوجین فاقد پروانه زناشویی باشند، مسئله انتقال تابعیت از مادر به فرزند منتفی است؛ مگر اینکه این ازدواج را غیر مؤثر نسبت به تابعیت زن ایرانی دانسته، تولد فرزند ناشی از چنین ازدواجی در خاک ایران را مصداق بند ۱ ماده ۹۷۶ محسوب نموده و نهایتاً او را تبعه ایرانی به شمار آورد (وحدتی شبیری و افشار قوچانی، ۱۳۹۳: ۱۵۱-۱۵۲). اما با تصریح قانون‌گذار در سال ۱۳۹۸ «ازدواج شرعی»، صرف‌نظر از مسئله ثبت و پروانه زناشویی، مبنای انتقال تابعیت از مادر به فرزند معرفی شد. اما مرجع تشخیص شرعی بودن نکاح واقعه در قانون مزبور مشخص نشده که در کنار سایر موارد از قبیل ابهام شرط شرعی بودن ازدواج و نادرست بودن شرط دانستن آن، نابجا بودن شرط عدم مشکل امنیتی، عدم پیش‌بینی راه خروج از تابعیت تحمیلی برای فرزند، ابهام در نحوه اثبات نکاح مشروع، از جمله ایرادات وارده به قانون مصوب اعلام شده است (الماسی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۷). از همه مهم‌تر اینکه درحالی‌که در فرض ایرانی بودن پدر، انتقال تابعیت از او به فرزند، بدون نیاز به درخواست و به صورت خودکار محقق می‌شود، در فرض ایرانی بودن مادر، انتقال تابعیت به فرزند

ایران را تقاضا کنند که در صورت نداشتن مشکل امنیتی (به تشخیص وزارت اطلاعات و سازمان اطلاعات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) به تابعیت ایران پذیرفته می‌شوند. پاسخ به استعلام امنیتی باید حداکثر ظرف مدت سه‌ماه انجام شود و نیروی انتظامی نیز مکلف است نسبت به صدور پروانه اقامت برای پدر غیرایرانی در صورت نداشتن مشکل امنیتی (به تشخیص وزارت اطلاعات و سازمان اطلاعات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) اقدام کند. تبصره ۱- در صورتی که پدر و یا مادر متقاضی در قید حیات نبوده و یا در دسترس نباشند، در صورت ابهام در احراز نسب متقاضی، احراز نسب با دادگاه صالح می‌باشد.

تبصره ۲- افراد فاقد تابعیتی که خود و حداقل یکی از والدین‌شان در ایران متولد شده باشند، می‌توانند پس از رسیدن به سن هجده سال تمام شمسی، تابعیت ایرانی را تقاضا کنند که در صورت نداشتن سوءپیشینه کیفری و نیز نداشتن مشکل امنیتی (به تشخیص وزارت اطلاعات و سازمان اطلاعات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) به تابعیت ایران پذیرفته می‌شوند.

خودبه‌خودی نبوده و نیازمند ارائه درخواست مادر و طی شدن فرایند قانونی مربوطه است؛ فرایندی که به غایت دشوار و طولانی و در فرض ناتوانی یا جهل مادر به قانون، عملاً منتفی خواهد بود. در ادامه تحولات قانونی برخی از کشورهای همسایه در این حوزه مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

۱-۱. تابعیت کودکان در حقوق اردن، عراق، مصر، افغانستان و امارات متحده عربی

کشورهای مورد مطالعه را می‌توان به دو گروه تقسیم نمود: اول، کشورهایی که جز در موارد استثنائی قائل به اعمال سیستم خون و انتقال تابعیت از پدر به فرزند هستند که اردن، امارات متحده عربی و عراق در آن گروه قرار می‌گیرند و دوم، کشورهایی که ضمن اعمال سیستم انتقال تابعیتی خون، در انتقال تابعیت از پدر یا مادر به فرزند تبعیضی قائل نشده و برای ایشان حقوق یکسانی برقرار نموده‌اند، مصر و افغانستان و آمریکا در گروه اخیر قرار می‌گیرند^۱ که در ادامه حقوق کشورهای مذکور و تغییرات قانونی آن‌ها مورد تدقیق قرار خواهد گرفت.

۱-۲. کشورهای تابع سیستم تابعیتی خون با نقش فعال پدر

در کشورهای اردن و عراق و امارات متحده عربی اصل و قاعده کلی این است که تابعیت کودک با اعمال سیستم خون و تشخیص تابعیت پدر وی معین می‌گردد. بدین ترتیب تابعیت پدر به‌صورت خودکار به فرزند منتقل می‌شود و در این‌باره انتقال تابعیت از مادر به فرزند منتفی است که در ادامه به تفصیل بدان پرداخته خواهد شد.

۱-۲-۱. اردن

با بروز جنگ اعراب و اسرائیل در ۱۹۴۸ کشور اردن و تابعیت اردنی ظهور کرد.^۲ در ۱۶ فوریه ۱۹۵۴،

۱. باید توجه داشت در حالیکه در برخی از قانونگذاری‌ها مانند قانون تابعیت اسرائیل، عنصر مذهب نقش تعیین‌کننده‌ای در کسب یا حفظ تابعیت دارد و همواره درهای اسرائیل به روی کودکان یهودی باز بوده، حتی اگر والدین ایشان به صورت ارادی از تابعیت اسرائیلی خود انصراف داده باشند و بالعکس رویکرد سخت‌گیرانه‌ای نسبت به کودکان مسلمان فلسطینی وجود داشته و در صورت سلب تابعیت از والدین ایشان، این دسته از کودکان با سختگیری زیادی برای کسب تابعیت اسرائیل مواجه خواهند بود (Alfirev, 2011: 80)، در بسیاری از کشورها مساله تابعیت جدای از مذهب مورد توجه حقوق‌دانان و قانونگذاران بوده است.

۲. از نظر تاریخی باید توجه داشت که کشور اردن تا ۱۹۴۸ به صورت قانونی و رسمی وجود نداشته و تنها به عنوان بخشی از پادشاهی اورشلیم در شرق رود اردن و تحت عنوان ماوراء اردن (Transjordan) شناخته می‌شده است که از سال ۱۸۶۹ قانون تابعیت عثمانی بر آن حاکم بوده و در سال ۱۹۲۸ اولین قانون تابعیت خود با عنوان قانون تابعیت ماوراء اردن را تصویب نموده است. مطابق ماده ۱ قانون مذکور تمام کسانی که به مدت شش روز از آگوست ۱۹۲۴ در شرق اردن (ماورای اردن) ساکن بوده‌اند، تبعه ماورای اردن محسوب می‌شدند. همچنین مطابق ماده ۶ این قانون، کودک متولد شده از پدر ماورای اردنی، در هر جای دنیا، ماورای اردنی محسوب می‌شد. علاوه بر این، کودکی که خود و پدرش در شرق اردن به

اردن قانون جدید تابعیت را تصویب نمود که تا امروز با هفت اصلاحیه به قوت خود باقی است. در قانون تابعیت شماره ۶ اصلاحی سال ۱۹۵۴، زنان اردنی که با مردان غیراردنی ازدواج کرده بودند، نمی‌توانستند مانند مردان تابعیت خود را به فرزندان یا شوهر خود منتقل کنند. این قانون در سال ۱۹۶۳ با توجه به حساسیت نسبت به وضعیت تابعیت کودکان و ضرورت پیشگیری از بروز بی‌تابعیتی مورد بازبینی قرار گرفت. بدین ترتیب قانون اصلاحی در سال ۱۹۶۳، در ذیل ماده ۳ و در مقام تعیین اتباع اردنی، علاوه بر کودکان متولد از پدران اردنی، دو گروه دیگر را نیز اردنی معرفی نمود: ۱. کودکان متولد در قلمرو پادشاهی هاشمی اردن از مادر اردنی و پدر نامعلوم یا پدر فاقد تابعیت و ۲. کودکان متولد در قلمرو پادشاهی هاشمی اردن از پدر و مادری ناشناس (Al Dalaïen & Al Enizi, 2021: 5). علاوه بر مورد فوق، ماده ۱۰ قانون به نحوی تغییر کرد تا به کودکان خردسال (زیر ۱۸ سال) اجازه دهد تا در صورتی که پدرشان به دلیل شرایط خاص، تابعیت کشور دیگری را تحصیل نموده یا در حال تغییر تابعیت خویش است، تابعیت اردنی خود را حفظ کنند؛ مشروط بر اینکه تابعیت جدید پدر یا کشور دیگری را کسب نکرده باشند (Frost, 2022: 17).

گزارش‌های سازمان ملل در سال‌های ۲۰۰۳، ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ همگی حکایت از عدم تغییر رویکرد قانون‌گذار و دولت‌مردان این کشور در برقراری تساوی میان مادر و پدر، در فرض تولد کودک از مادر یا پدر اردنی دارد (UNDP, 2019: 1^۱; UN, 2003: 9; UNDP, 2018: 20). بدین توضیح که در حال حاضر تابعیت مادر اردنی تنها در فرض مجهول بودن پدر یا تابعیت وی، به فرزند قابل انتقال خواهد بود. این در حالی است که کشور اردن به دلیل آمار فزاینده مهاجرین و پناهندگان با تعداد بالایی از ازدواج‌های چندملیتی مواجه بوده که پنجاه‌هزار کودک در نتیجه چنین ازدواج‌هایی متولد شده‌اند، اما تابعیت اردنی تحصیل نموده‌اند (Emanuel, 2012: 20-21). البته در سال ۲۰۱۴، دولت بیانیه‌ای صادر و طی آن وعده داد که به فرزندان زنان اردنی امتیازاتی بدهد (UNDP, 2019: 1) که این وعده صرف‌نظر از اینکه عملی شد یا خیر؛ اولاً، نسبت به قانون مدون و مصوب ثبات قابل توجهی نداشته و در نتیجه تصمیمات و سیاست‌های بعدی دولت‌مردان اردنی قابل تغییر است و ثانیاً، «امتیاز» دامنه بسیار محدودتری نسبت به «حق» داشته و تا زمانی که این گروه از جمعیت حاضر در کشور اردن، تبعه آن محسوب نگردند، همچنان

دنیا آمده بودند، پس از رسیدن به سن بلوغ و مشروط به عدم اخذ تابعیت دیگری، می‌توانست تابعیت ماورای اردنی را کسب نماید. با تصویب این قانون تمام مهاجران، آوارگان و پناهندگان جنگی که پس از جنگ اول جهانی مدت مدیدی در این منطقه به سر می‌بردند، می‌توانستند تابعیت ماورای اردنی را تحصیل کنند (Frost, 2022: 4).

1. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/Jordan.Summary.19.Eng.pdf>

2. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/Jordan-Country-Assessment---English.pdf>

از بسیاری از حقوق محروم خواهند بود. بنابراین کشور اردن در حمایت از کودکان و امکان انتقال تابعیت از مادر به فرزند در ازدواج‌های چندملیتی پیشرفت قابل توجهی نداشته است.

۲-۱. عراق

حقوق عراق همواره بر این اصل استوار بوده است که اعضای یک خانواده باید همه تابعیت یکسان داشته باشند و هیچ‌یک نباید تابعیت مضاعف داشته باشد یا تابعیت خود را از دست بدهد. در خصوص همراهی دولت عراق با جریان‌های بین‌المللی تأثیرگذار بر مسئله تابعیت کودکان باید توجه داشت که این کشور به کنوانسیون‌های متعدد منطقه‌ای و بین‌المللی در راستای مبارزه با بی‌تابعیتی ملحق شده است^۱ (Al-Barazi, 2022: 27). اما قانون تابعیت این کشور حق مستقلی مبنی بر تغییر، حفظ یا انتقال تابعیت به فرزندان را برای زنان به رسمیت نشناخته است (UN, 2003: 9). بدین توضیح که علی‌رغم اینکه قانون اساسی عراق در سال ۲۰۰۵ برابری جنسیتی را با پیش‌بینی امکان کسب تابعیت از طریق نسب پدری و یا مادری، به رسمیت شناخت، و در ماده^۲ بر انتقال تابعیت عراقی از مادر به فرزند تصریح شد، در ذیل ماده^۳ توانایی زنان عراقی در انتقال تابعیت خود به فرزندان متولد در خارج از کشور محدود گردید (UNHCR, 2022: 8^۴). بدین توضیح که مطابق ماده مذکور، در ازدواج‌های چندملیتی، فرزند یک مادر عراقی که خارج از خاک عراق متولد شده، می‌تواند ظرف یک سال پس از رسیدن به سن بلوغ، درخواست تابعیت عراقی کند، مشروط بر اینکه پدر او ناشناس یا بی‌تابعیت بوده و کودک در زمان ارائه درخواست در عراق اقامت داشته باشد. بنابراین علی‌رغم شعارهای دولت این کشور، در عمل، انتقال تابعیت از مادر به فرزندی که خارج از خاک عراق به دنیا آمده، تنها در فرض مجهول بودن پدر یا تابعیت وی و آن هم در

۱. عراق در سال ۱۹۲۳ در نتیجه معاهده لوزان از امپراتوری عثمانی مستقل و اولین قانون تابعیت خود را در ۱۹۲۴ تصویب نمود (Al-Barazi: 2022: 8; Khoury, 2020: 434). مطابق قانون مزبور تمام اشخاص حاضر در درون مرزهای این کشور به صورت خودکار تابعیت عراقی را تحصیل می‌کردند. این قانون در سال ۱۹۵۰ و ۱۹۵۱ دستخوش تغییراتی شد که از آنها تحت عنوان فرمان لغو تابعیت یاد شده است. بدین توضیح که در سال ۱۹۵۰ در خصوص لغو تابعیت عراقی یهودیانی که به اسرائیل مهاجرت کرده بودند تصمیم‌گیری و قانونگذاری شد و یکسال بعد نیز طی قانون شماره ۱۲ مصادره اموال و املاک ایشان مورد تصویب قرار گرفت (Omar Yassen, 2021: 4, Al-Barazi, 2022: 11).

2. Article 3: A person shall be considered Iraqi if: a. he/ she is born to an Iraqi father or an Iraqi mother; b. he/ she is born in Iraq to unknown parents. A foundling found in Iraq shall, in the absence of proof to the contrary, be considered to have been born therein.

3. The Minister may consider Iraqi any person born outside Iraq to an Iraqi mother and an unknown or stateless father, if he chooses the Iraqi nationality, within one year from coming of age (reaching the age of maturity), unless he fails to do so, due to difficult circumstances, provided that he is residing within Iraq at the time of application for the Iraqi nationality.

4. www.refworld.org/pdfid/6221ec1a4.pdf

صورت درخواست فرزند پس از رسیدن به سن بلوغ امکان‌پذیر است. ازاین‌رو، به عقیده حقوقدانان و کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل ماده مزبور برخلاف ماده ۳ قانون تابعیت عراق، ماده ۱۴ و بند ۲ ماده ۱۸ قانون اساسی آن و تبعیض‌آمیز است (Omar Yassen, 2021: 5-6).

همچنین مطابق ماده ۵ قانون تابعیت^۱ این کشور، وزیر دولت عراق این اختیار را دارد که به کودک متولد شده در خاک این کشور، از پدری غیرعراقی که او نیز در عراق به دنیا آمده و به سن بلوغ رسیده و در زمان تولد فرزند در عراق زندگی می‌کرده تابعیت عراقی بدهد؛ این در حالی است که چنین امتیازی به فرزند متولد از یک مادر غیرعراقی داده نشده است (UNHCR, 2022: 9). در نتیجه وجود این تضادهای قانونی، کمیته کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان در سال ۲۰۱۳ به دولت عراق توصیه نمود که در راستای تعهدات ملی و بین‌المللی خویش مبنی بر رفع تبعیض‌های جنسیتی، ماده ۴ قانون تابعیت را حذف و اصلاحیه آن را به شیوه متناسب و فراگیر به مردم عراق علی‌الخصوص ساکنین مناطق روستایی اطلاع‌رسانی نماید. در پاسخ به توصیه مزبور، دولت عراق از حق رزرو خویش نسبت به بندهای ۱ و ۲ ماده ۹ کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان که به زنان و مردان حقوق برابری در انتقال تابعیت به فرزندان اعطا می‌کرد، صرف‌نظر نمود (Omar Yassen, 2021: 8)؛ اما همچنان مواد ۴ و ۵ قانون تابعیت این کشور در خصوص انتقال تابعیت از پدر به فرزند و انتقال تابعیت از مادر به فرزند به قوت خود باقی هستند (UNHCR, 2019: 1-2^۲ UNDP, 2018: 8^۳).

بنابراین عراق در خصوص تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج‌های چندملیتی رویکرد یکسانی را نسبت به مادر و پدر اتخاذ ننموده و درحالی‌که در چنین ازدواج‌هایی، فرزندان مردان عراقی مطلقاً، صرف‌نظر از محل تولد و به‌صورت خودکار تابعیت پدر خویش را کسب خواهند نمود، در ازدواج میان زن عراقی و مرد غیرعراقی، فرزند تنها در صورت تولد در خاک عراق تابعیت مادر را به‌صورت خودکار کسب خواهد کرد اما در فرض تولد در خارج از خاک این کشور، تحصیل تابعیت عراقی موکول به شرایط ذیل است:

۱. پدر وی هویت مجهول یا تابعیت مجهول داشته باشد؛ ۲. ظرف یک سال از تاریخ رسیدن به سن بلوغ درخواست کسب تابعیت مادر را نماید؛ ۳. در زمان ارائه درخواست در خاک عراق حاضر باشد؛ ۴. هیئت دولت عراق کسب تابعیت مادری را برای وی تصویب نماید.

در مجموع دو تفاوت بنیادین در انتقال تابعیت از مادر به فرزند در حقوق عراق نسبت به حقوق ایران

-
1. The Minister may consider Iraqi anyone who was born within Iraq to a non-Iraqi father, who was also born in Iraq, had come of age and had been habitually residing therein at the time of child's birth, provided the child will apply for the Iraqi nationality.
 2. <https://www.ecoi.net/en/file/local/2007917/5cd198ad7.pdf>
 3. https://arabstates.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Iraq%20Country%20Assessment%20-%20English_0.pdf

ملحوظ است: اول آنکه قانون‌گذار عراقی، میان دو فرض تولد در داخل عراق و خارج از آن قائل به تفکیک شده، اما قانون‌گذار ایرانی چنین تفکیکی قائل نشده است و دوم آنکه قانون‌گذار عراقی، حسب اینکه محل تولد فرزند داخل یا خارج از خاک عراق باشد، به ترتیب انتقال خودکار تابعیت از مادر به فرزند و ضرورت ارائه درخواست تابعیت پس از رسیدن به سن قانونی را به رسمیت شناخته است؛ حال آنکه قانون‌گذار ایرانی، بدون تبعیض میان محل تولد، مطلقاً انتقال تابعیت از مادر به فرزند را از بدو تولد او موکول به ارائه درخواست مادر نموده است.

همچنین باید خاطر نشان شد که داشتن گواهینامه رسمی ازدواج نیز از شرایط اخذ شناسنامه و کارت ملی برای فرزند است، رویکردی که توسط قانون‌گذار ایرانی در ماده واحده مصوب ۱۳۹۸ مورد تعدیل قرار گرفت و به شرعی بودن ازدواج اکتفا شد. مطابق آمار تهیه شده از سوی سازمان پناهندگان سازمان ملل ۸۳ درصد والدین در عراق دارای گواهینامه معتبر و ۱۷ درصد ایشان فاقد گواهینامه می‌باشند و فرزندان متولد از ازدواج‌های گروه اخیر قادر به دریافت شناسنامه یا کارت ملی عراقی نخواهند بود (UNHCR, 2022: 3-4).^۱ نهایتاً اینکه مطابق آمار جهانی، عراق همواره جزء سه کشور اول جهان در داشتن جمعیت فاقد تابعیت بوده که حکایت از عدم توجه جدی دولت عراق به مسئله مهم تابعیت دارد (Sturkenboom & Waas, 2016: 3) و در اجلاس جهانی ۱۳ ژوئن ۲۰۲۳ که در ژنو با حضور نمایندگان کشورهای جهان، یونسف، آژانس پناهندگان سازمان ملل و کمیساریای عالی پناهندگی سازمان ملل برگزار گردید مجدداً ضرورت ایفای تعهدات این کشور در دستیابی به برابری جنسیتی در قوانین تابعیتی مورد تأکید قرار گرفت.^۲

۳-۱. امارات متحده عربی

درباره نحوه مواجهه دولت امارات متحده عربی با مسئله تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج زنان اماراتی با مردان خارجی ضروری است به دو نکته اساسی توجه نمود:

اول، اینکه امارات متحده عربی به دو مورد از مهم‌ترین معاهده‌های سازمان ملل یعنی کنوانسیون ۱۹۶۱ سازمان ملل متحد در مورد کاهش بی‌تابعیتی و کنوانسیون ۱۹۵۴ سازمان ملل متحد در مورد وضعیت افراد بدون تابعیت ملحق نشده است. با توجه به عدم الحاق امارات متحده عربی به کنوانسیون‌های مذکور، این کشور به افراد فاقد تابعیت اماراتی حداقل حقوق و امتیازات را داده و ایشان را به دلیل اقامت غیرقانونی تحت تعقیب و پیگرد قانونی قرار می‌دهد (ICFUAE, 2016: 4^۳):

1. <https://reliefweb.int/report/iraq/iraq-statelessness-report-september-2022>

2. <https://www.unwomen.org/en/news-stories/press-release/2023/06/press-release-geneva-summit-garners-action-to-tackle-gender-discriminatory-nationality-laws>

3. <https://www.icfuae.org.uk/sites/default/files/Statelessness-in-UAE.pdf>

دوم، آنکه تا پیش از تغییر قانون تابعیت این کشور در سال ۲۰۱۷، فرزندان حاصل از ازدواج زن اماراتی با مرد خارجی تنها پس از رسیدن به سن ۱۸ سالگی قادر به ارائه درخواست تابعیت اماراتی بودند و پیش از آن مادران امکان انتقال تابعیت خویش به فرزندان را نداشتند. در سال ۲۰۱۷ قانون این کشور تغییر نمود تا به زنان اماراتی که با خارجی‌ها ازدواج کرده‌اند اجازه دهد با رعایت شرایط خاصی از جمله بقای تابعیت اماراتی مادر و اقامت فرزند در زمان ارائه درخواست در خاک امارات، تابعیت خویش را به فرزندان شش سال به بالای خود انتقال دهند.^۱ در نتیجه این تغییر قانونی، بیش از سه هزار و سیصد و پنجاه فرزند از زنان اماراتی در سال ۲۰۱۹ توسط اداره فدرال هویت، شهروندی، گمرک و امنیت بندرها^۲ تابعیت اماراتی دریافت کردند.^۳

چنان‌که هویدا است قانون مزبور موجب انتقال خودکار تابعیت از مادر به فرزندان نبوده و انتقال تابعیت نیازمند ثبت درخواست از سوی مادر است. انتقال خودکار تابعیت حین تولد از مادر اماراتی به فرزند تنها در فرضی به رسمیت شناخته شده که پدر مجهول‌الهویه یا فاقد تابعیت بوده باشد. نتیجه عملی این مصوبه این است که فرزند پدر اماراتی به صورت خودبه‌خودی تابعیت اماراتی کسب می‌کند، اما فرزند مادر اماراتی که با مرد خارجی ازدواج کرده، جز در موارد استثنائی، باید منتظر درخواست تابعیت از سوی مادرش باشد. لذا حقوق فرزند یا فرزندان مادر اماراتی کمتر از حقوق فرزندی فرزندان پدر اماراتی بوده و این مسئله واکنش رسانه‌های عمومی و شخصیت‌های برجسته این کشور را در پی داشته است (Alsabeehg & Kuzmova, 2022: 22; ICFUAE, 2020: 8).

نهایتاً، دولت این کشور در ژوئن ۲۰۲۲ مصوب نمود که فرزندان مادران اماراتی و پدران غیرتبعه که در امارات متحده عربی زندگی می‌کنند، می‌توانند به تسهیلات بهداشتی و آموزشی گسترده‌ای دسترسی داشته باشند که اگرچه گامی مثبت در راستای حمایت از کودکان محسوب می‌شود؛ اما به اندازه اعطای تابعیت خودکار به این گروه از فرزندان مفید نبوده و همچنان حامیان برابری جنسیتی و حقوق کودک منتظر تصویب مقرره‌ای در این باره هستند (Alsabeehg & Kuzmova, 2022: 22).

باید اذعان داشت که قانون حاضر کشور امارات اگرچه از بُعد عدم انتقال خودکار تابعیت از مادر به فرزند با ماده واحده ۱۳۹۸ ایران همسان می‌نماید و در هر دو کشور مادر باید درخواست انتقال تابعیت خود به فرزندان را مطرح نماید، اما از نظر زمان ایجاد حق مزبور میان این دو کشور تفاوت اساسی ملحوظ است. در حالی‌که در ایران مادر ایرانی می‌تواند به محض تولد برای فرزند خود درخواست تابعیت ایرانی نماید، در امارات متحده عربی این حق تنها پس از رسیدن فرزند به شش سالگی برای مادر ایجاد خواهد

1. www.refworld.org/pdfid/6221ec1a4.pdf

2. Federal Authority for Identity, Citizenship, Customs and Ports Security

3. https://www.upr-info.org/sites/default/files/country-document/2023-04/JS5_UPR43_ARE_E_Main.pdf

شد. به عبارت دیگر، قانون‌گذار این کشور حق مادر اماراتی در انتقال تابعیت خود به فرزندان زیر شش سال را به رسمیت نشناخته و این دسته از کودکان پیش از شش سالگی جز در فرضی که پدر ایشان مجهول‌الهویه یا فاقد تابعیت بوده باشد، از هرگونه شانس کسب تابعیت اماراتی به‌واسطه مادر محروم می‌باشند.

۳-۱. کشورهای طرفدار سیستم تابعیتی خون با نقش فعال هر دو والد

درحالی‌که در گروه نخست اصل بر انتقال تابعیت نسبی پدری به فرزند بود و جز در موارد استثنایی امکان انتقال تابعیت از مادر به فرزند وجود نداشت، در این گروه علی‌رغم اعمال سیستم تابعیتی خون، میان پدر و مادر تبعیضی وجود نداشته و امکان انتقال تابعیت از هر یک از ایشان به فرزندان به رسمیت شناخته شده است.

۱-۳-۱. مصر

قانون تابعیت مصر که در ۲۷ فوریه ۱۹۲۹ و در زمان استعمار به تصویب رسید، تعیین می‌کرد که چه کسی مصری محسوب می‌شود.^۱ در این قانون اصل نسب یا خون را در تعیین تابعیت به رسمیت می‌شناخت (ماده ۵) و کودک متولد شده در داخل یا خارج از مصر، از مادر مصری و پدری ناشناس مصری قلمداد می‌شد (ماده ۶ (۲)). از سوی دیگر با اعمال سیستم خاک، کودکان متولد شده از پدران خارجی مصری تلقی می‌شدند؛ مشروط بر اینکه پدر از قومیت‌های اکثریتی مانند مسلمان یا عربی زبان باشد (ماده ۶ (۴)). در قانون ۱۹۷۵، در بندهای ۱ و ۲ ماده ۲، همچنان تنها در حالتی که پدر کودک نامعلوم یا فاقد تابعیت بود، تابعیت مصری مادر به فرزند منتقل می‌شد و در سایر موارد تابعیت پدر (مصری یا خارجی) به فرزند منتقل می‌شد (Malek, 2021: 9; ElChazli, 2012: 9-10). ازاین‌رو اگر زن مصری با مردی خارجی ازدواج می‌کرد، نمی‌توانست تابعیت خود را به فرزندان حاصل از چنین ازدواجی منتقل نماید.

۱. مفهوم و قوانین راجع به تابعیت در کشور مصر در طول تاریخ و با توجه اتفاقاتی از قبیل وابستگی و استقلال، مهاجرت و جو سیاسی دستخوش تغییرات متعدد شده است. در دوران عثمانی، مصریان طبق اولین قانون تابعیت عثمانی مصوب ۱۸۶۹ تفاوتی با عثمانیان نداشتند و تا ۱۸۹۰ تبعه عثمانی محسوب می‌شدند. در ۵ نوامبر ۱۹۱۴، در طول جنگ جهانی اول، بریتانیا و فرانسه به امپراتوری عثمانی اعلام جنگ کردند و بریتانیا به حکومت عثمانی در مصر پایان داد. بدین ترتیب سلطنت مصر تحت حمایت بریتانیا ایجاد گردید. سپس ماده ۱۷ معاهده لوزان در سال ۱۹۲۳ مقرر نمود که ترکیه از ۵ نوامبر ۱۹۱۴ از تمام حقوق مربوط به مصر و سودان چشم‌پوشی می‌کند. در ادامه فرمان قانونی ۲۶ مه ۱۹۲۶ تصویب شد و مواد ۶ و ۷ آن به رعایای سابق عثمانی اجازه داد که اگر در ۵ نوامبر ۱۹۱۴ یا پس از آن در مصر اقامت داشته‌اند، تابعیت مصری را کسب نمایند. همچنین ماده ۹ مقرر داشت که اتباع عثمانی که قبلاً هرگز در مصر اقامت نداشته‌اند، می‌توانند ظرف یک سال محل اقامت خود را به مصر منتقل نموده و پس از پنج سال تابعیت مصری را کسب کنند.

از سوی دیگر در سال ۱۹۸۱، مصر کنوانسیون رفع همه اشکال تبعیض علیه زنان را تصویب کرد، اما از حق رزرو خویش در مورد ماده ۹ (۲) کنوانسیون مزبور استفاده نمود و در توجیه این اقدام چنین اعلام کرد که هدف از اعمال حق رزرو نسبت به ماده مذکور نه تبعیض میان دو جنسیت زن و مرد، که رعایت مصلحت کودک در جلوگیری از بروز دو تابعیتی و مشکلات آتی ناشی از چنین وضعیتی بوده و البته به عقیده ایشان تمایل مادران نیز همواره بر انتقال تابعیت پدری به فرزندان نشان بوده است (9: UN, 2003; 12: Al Agati, 2012; 11: ElChazli, 2012). این در حالی بود که قانون اساسی مصر در سال ۱۹۷۱ برابری زنان و مردان را در تمام جوانب سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مورد تضمین قرار داده بود. لذا فشار افکار عمومی، نهادهای مختلف مدنی، حقوق بشری و حقوق زنان منتج به این نتیجه شد که در سال ۱۹۹۲ یک حزب اپوزیسیون سیاسی، لایحه‌ای را برای اصلاح قانون ۲۶ سال ۱۹۷۵ در راستای اعطای حقوق برابر با مردان به زنان مصری در انتقال تابعیت به فرزندان نشان به پارلمان پیشنهاد کرد که البته تصویب نشد. اما سازمان‌های غیردولتی و گروه‌های زنان به تلاش خود در این زمینه ادامه داده و کمپین‌های متعددی ایجاد نمودند که قضات و حقوقدانان زیادی به آن‌ها ملحق شدند. چنانکه در سال ۱۹۹۴ ائتلافی از سوی سازمان‌های غیردولتی با هدف اجرای کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان در مجلس مصر تشکیل شد و از انصراف مصر از حق رزرو در مورد ماده ۹ (۲) کنوانسیون مذکور و اصلاح قانون ۱۹۷۵ دفاع نمود (6: Malek, 2021).

همچنین در سال ۱۹۹۹ دادگاه قانون اساسی مصر از مقامات کمیساریای ایالتی درخواست کرد که گزارشی در مورد مطابقت قانون ۱۹۷۵ با قانون اساسی ارائه نماید که این گزارش مواد ۲ و ۳ قانون مذکور را مغایر با قانون اساسی اعلام و بر تعهدات بین‌المللی مصر بر اساس (CEDAW) در قبال توسعه حقوق زنان مصر تأکید نمود. پرونده مبتنی بر گزارش مذکور به دادگاه عالی قانون اساسی مصر^۱ ارجاع شد و دادگاه مزبور در سال ۲۰۰۴ ماده ۲ قانون ۲۶ سال ۱۹۷۵ مغایر با قانون اساسی و از نظر جنسیتی تبعیض‌آمیز تشخیص داد. نهایتاً و در ۱۴ ژوئیه ۲۰۰۴، قانون شماره ۱۵۴ تصویب کرد (5: ElChazli, 2012) که حاوی اصلاحات ذیل بود:

- ماده ۲ اصلاح شد تا تابعیت هم از طریق نسب پدری و هم از جانب مادر مصری به فرزندان قابل انتقال باشد. مطابق بند یک این ماده، کودکی که پدر یا مادر وی مصری هستند، تبعه مصر خواهد بود.
- در ماده ۳ مصرح گردید که قانون مذکور عطف به ماسبق خواهد شد؛
- ماده ۳ قانون ۱۹۷۵/۲۶ که به فرزندان مادر مصری و پدر مجهول یا فاقد تابعیت، در صورت تولد در خاک مصر، تابعیت مصری اعطا می‌نمود نسخ گردید (1^۲: UNDP, 2019; 9: Malek, 2021)؛

1. SCC

2. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/Egypt.Summary.19.Eng.pdf>

- حق رزرو مصر در مورد ماده ۹ CEDAW مورد انصراف قرار گرفت (UNDP, 2018: 22).^۱ بدین ترتیب مصر گام‌های معناداری برای رسیدگی به مقوله بی‌تابعیتی برداشته و در نتیجه فعالیت کمپین‌های ایجاد شده از سوی جامعه مدنی مصر، علاوه بر تغییرات و اصلاحات فوق‌الذکر، اعلامیه قانون اساسی ۳۰ مارس ۲۰۱۱ این کشور در ماده هفتم خود تأکید می‌کند که همه شهروندان در برابر قانون، از نظر حقوق و تکالیف برابر هستند و هیچ تبعیض جنسیتی بین آن‌ها وجود ندارد (ElChazli, 2012: 9). تغییرات قانون تابعیت این کشور در سال ۲۰۱۱ بر تابعیت بین چهارصد هزار تا بیش از یک میلیون کودک متولد شده از پدران خارجی تأثیر گذاشت. مصر متعاقباً این اصلاحات را در ذیل ماده ۶ قانون اساسی ۲۰۱۴ به ثبت رساند (Crech & other, 2022: 4). این ماده مقرر می‌دارد: «شهروندی حقی است برای هر کسی که از پدر یا مادر مصری متولد شود. به رسمیت شناخته شدن قانونی و به دست آوردن اسناد رسمی که اطلاعات شخصی وی را ثابت می‌کند حقی است که توسط قانون تضمین و سازماندهی شده است. شرایط اخذ تابعیت در قانون مشخص شده است».

باید خاطرنشان شد که تمام تلاش‌ها و اصلاحاتی که در روند قانون‌گذاری مصر صورت پذیرفته نه در مسیر و با شعار رعایت حقوق زنان بلکه در راستای به رسمیت شناختن یک حق بشری مربوط به داشتن حق تابعیت و امکان انتقال آن به فرزندان برای همه اشخاص، صرف‌نظر از جنسیت ایشان بوده است (ElChazli, 2012: 9).

نباید انکار نمود که علی‌رغم مصوبات اخیرالذکر، همچنان کودکان زیادی در این کشور در معرض بی‌تابعیتی قرار دارند که از آن جمله می‌توان به کودکانی که والدینشان فرایند ثبت تولد را تکمیل نکرده‌اند، کودکانی که تولدشان خارج از رابطه نکاح مرسوم و از قبیل ازدواج کودکان یا تجاوز بوده است و کودکانی که پس از تولد در خیابان یا اماکن عمومی رها شده‌اند، اشاره نمود (Crech & other, 2022: 6).

1. <https://arabstates.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/12/gender-justice-and-the-law-in-the-arab-region>

۲. اگرچه قانون شماره ۱۵۴ سال ۲۰۰۴ گام مثبتی در جهت حذف تبعیض جنسیتی از ماده ۲ قانون ۱۹۷۵/۲۶ با ایجاد توانایی زنان مصری برای اعطای تابعیت به فرزندان خود بود، اما این حق به فلسطینیان تعمیم داده نشد (CEWLA foundation, 2008: 12). بدین توضیح که در فرض تولد فرزندی در نتیجه ازدواج زن مصری با مرد فلسطینی، فرزند تابعیت فلسطینی کسب می‌کرد و مادر قادر به انتقال تابعیت خویش به فرزندش نبود. دولتمردان مصری در توجیه چنین استثنائی به بهانه‌های متعددی از قبیل پروتکل ۱۹۶۵ کازابلانکا برای رفتار با فلسطینیان در کشورهای عربی و تأکید آن بر اهمیت حفظ هویت فلسطینی متوسل می‌شدند؛ اما نهایتاً وخامت اوضاع اقتصاد ملی، ناآرامی‌های اجتماعی و نارضایتی مردم از نظام سیاسی، از جمله نقض طولانی مدت حقوق بشر در دوران ریاست جمهوری مبارک، منجر به «بهار عربی» مصر در ژانویه ۲۰۱۱ شد. یکی از دستاوردهای این اعتراض، صدور فرمانی از جانب دولت در ماه مه ۲۰۱۱، مبنی بر اعطای تابعیت به فرزندان متولد شده از مادران مصری و پدران فلسطینی، البته با شرایط مختلفی، بود (Crech & other, 2022: 24; Malek, 2021: 12).

همچنین در سال ۲۰۱۹ بخش سطح عالی کمیته اجرایی کمپین «من متعلق هستم به» به منظور بررسی تعهدات دولت‌ها در راستای اجرای اهداف کمپین تشکیل جلسه داد و مصر علی‌رغم فعالیت خود در مورد بی‌تابیتی در کشورهای اتحادیه عربی،^۱ در جلسه مذکور در این باره هیچ گونه تعهدی نداد (Creech & other, 2022: 5).

نهایتاً اینکه به رسمیت شناختن امکان انتقال تابعیت از مادر به فرزند، آن هم به صورت خودکار و بدون نیاز به ثبت درخواست و طی تشریفات و تصویب نهاد خاص، گامی مؤثر در حمایت از فرزندان متولد شده، در ازدواج‌های چندملیتی بوده و راه کار اتخاذی قانون‌گذار مصر تا حدود زیادی مشکلات این گروه از کودکان را مرتفع خواهد نمود.

۲-۳-۱. افغانستان

در این کشور بر اساس سیستم تابعیتی خون و نسب و مصرحه ماده ۹ (۲) قانون تابعیت، طفلی که در داخل یا خارج از قلمرو افغانستان از پدر و مادر افغان به دنیا بیاید، خودبه‌خود تبعه این کشور محسوب خواهد شد.^۲ همچنین در ماده ۱۱^۳ این قانون آمده است: «یک کودک صرف‌نظر از اینکه در داخل یا خارج از خاک افغانستان متولد شده باشد، در صورتی که یکی از والدین او تبعه افغانستان باشد و تابعیت دیگری ثابت نشده باشد، تبعه افغانستان محسوب خواهد شد». باید توجه داشت که مطابق ماده ۱۰ این قانون اگر در زمان تولد فرزند، یکی از والدین تابعیت افغانستان و دیگری تابعیت کشور دیگری را داشته باشد، طفل در صورتی تبعه افغانستان محسوب می‌شود که ۱. در خاک افغانستان متولد شده باشد؛ یا ۲. خارج از خاک افغانستان متولد شده و یکی از والدین او به‌طور دائم در افغانستان اقامت داشته باشد؛ و یا ۳. خارج از خاک افغانستان متولد شده، والدین نیز در خارج از خاک افغانستان زندگی می‌کنند و با رضایت طرفینی تابعیت افغانستان را برای کودک انتخاب نموده باشند. این مقررات بدین معناست که

1. League of Arab States (LAS)

۲. در سال ۱۹۲۳ قانون «شناسنامه، پاسپورت و تابعیت» در افغانستان تصویب شد. ماده ۱ قانون مزبور توضیح می‌داد که توزیع تذکره برای مردم افغانستان برای تعیین وضعیت شهروندی آنها در داخل یا خارج از افغانستان است. مبنای اعطای شناسنامه در این قانون، نسب (ius sanguinis) بود و بیش از آنکه بر قواعد ماهوی حاکم بر اعطای تابعیت افغانی متمرکز باشد راجع به رویه اداری اخذ و استفاده از تذکره (کارت ملی) تعیین تکلیف کرده بود (Athayi, 2017: 5). سپس قانون تابعیت افغانستان در ۸ نوامبر ۱۹۳۶ و بعد از آن در سال ۱۹۸۶، قانون جدید مورد تصویب قرار گرفت که در سال ۲۰۰۰ اصلاح شد. افغانستان در ۱۹۸۳ به کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره رفع همه اشکال تبعیض علیه زنان پیوست و از این رو، مانند ایران، «اصل استقلال تابعیت» زوجین را به رسمیت شناخت (Rastin-Tehrani & Yassari, 2012: 96).

3. A child will be considered a citizen of Afghanistan regardless of whether he or she was born inside or outside the territory of Afghanistan if one of his or her parents is a citizen of Afghanistan and the other is not or his or her citizenship is not established.

کودکی که در خاک افغانستان از والدین افغان یا والدین خارجی-افغان متولد شده باشد، بدون هیچ شرط دیگری افغان خواهد بود.

به نظر می‌رسد این ماده برای جلوگیری از بروز بی‌تابیتی فرزندان زنان افغانی که با تبعه خارجی ازدواج می‌کنند، تصویب شده است، زیرا طبق ماده ۲۸ قانون تابعیت، زنان افغان در ازدواج با مرد خارجی، تابعیت افغانی خویش را حفظ خواهند نمود (Athayi, 2017: 11). بنابراین قانون‌گذار افغانستان میان مادر و پدر از حیث انتقال تابعیت تمایز و تفاوتی قائل نشده و اگر کودکی در خاک این کشور، از پدر یا مادر افغان متولد شود به‌صورت خودکار تبعه افغانستان محسوب خواهد شد.

نکته حائز اهمیت اینکه از طرفی قانون‌گذار کشور افغانستان انتقال تابعیت از مادر افغان را منوط به وقوع ولادت در خاک این کشور نموده و در فرضی که تولد خارج از قلمرو افغانستان رخ داده باشد، انتقال تابعیت مشروط به شرایطی است. لذا در فرضی که ازدواج میان زن ایرانی و مرد افغان محقق شده و ولادت فرزند در داخل ایران اتفاق افتاده است، تنها در شرایط خاصی کودک افغان محسوب خواهد شد و در سایر موارد فرزند متولد شده افغان نیست؛ حال اگر مطابق ماده واحده اعطای تابعیت ایران (۱۳۹۸) نیز مادر نتواند یا نخواهد نسبت به ثبت درخواست اعطای تابعیت برای فرزند خود اقدام نماید، کودک در معرض بی‌تابیتی خواهد بود. البته در فرض فوت یا حجر مادر، ماده ۴ آیین‌نامه اجرای ماده واحده اعطای تابعیت^۱ تعیین تکلیف نموده و وظیفه قانونی ارائه درخواست به استانداری محل اقامت کودک را حسب مورد بر عهده دادستان شهرستان محل اقامت، قیم منصوب یا امین موقت قرار داده است، اما همچنان مشکل عدم ارائه درخواست از سوی مادر لاینحل باقی مانده و شایسته است که انتقال تابعیت ایرانی در فروضی موکول به درخواست مادر نبوده و به‌صورت خودکار محقق گردد.

۳-۳-۱. آمریکا

در حقوق آمریکا، در خصوص تابعیت فرزندان، اصل بر اعمال سیستم تابعیتی خاک بوده و لذا کودکان متولد در قلمرو سرزمینی این کشور، صرف‌نظر از وضعیت تابعیت یا مهاجرت والدین خود، تبعه ایالات متحده آمریکا محسوب می‌شوند. همچنین، کودکانی که از والد (والدین) آمریکایی در خارج از این کشور به دنیا می‌آیند، می‌توانند تابعیت ایالات متحده را، خواه در بدو تولد یا پس از آن و قبل از سن ۱۸ سالگی کسب نمایند. بر اساس بند ۳۰۱ (ج) INA، کودکی که در خارج از قلمرو حاکمیتی آمریکا، از والدین آمریکایی متولد می‌شود، در صورتی که لااقل یکی از والدین در قلمرو این کشور اقامت داشته باشد، در

۱. ماده ۴ - فوت مادر، پدر یا فرزند و حجر این افراد، با رعایت تبصره ماده (۱۱) آیین‌نامه، مانع از درخواست اعلام تابعیت ایرانی برای فرزند نیست. در صورت فوت یا حجر مادر و نرسیدن فرزند به هجده سالگی، دادستان شهرستان محل اقامت فرزند پس از انجام تحقیقات و گردآوری مستندات و ادله، درخواست مورد نظر را به استانداری ارائه می‌کند.

بدو تولد تبعه آمریکا محسوب خواهد داشت. مراد از اقامت مقرر در این بند حضور فیزیکی به مدت پنج سال قبل از تولد کودک بوده و پیوسته و مستمر بودن آن ضروری نیست (Congressional Research Service, 2022: 1, 2). چنان‌که هویداست در این کشور تمایزی در انتقال تابعیت از طریق پدر یا مادر به فرزند وجود نداشته و با حصول شرایطی، کودک قادر به دریافت خودکار تابعیت آمریکایی پدر یا مادر خویش خواهد بود. لازم به یادآوری است که در سال ۲۰۰۰ قانون تابعیت کودکان در این کشور تصویب شد تا در خصوص نحوه کسب تابعیت از سوی فرزندان متولد شده در خارج از آمریکا، فرزندان بیولوژیکی و فرزندخواندگان تعیین تکلیف نماید. در این قانون در خصوص وضعیت تابعیت کودکانی که در نتیجه فرایندهای مختلف باروری از قبیل رحم اجاره‌ای یا تخمک و اسپرم اهدایی متولد می‌شوند نیز تعیین تکلیف شده است.^۱ نکته حائز اهمیت اینکه در این شرایط برای تعیین تابعیت کودک به ارتباط ژنتیکی او با والد یا والدین توجه می‌شود و ارتباط بیولوژیکی در این زمینه تعیین‌کننده نخواهد بود. لذا در موارد تردید آزمایش DNA تعیین‌کننده نسبت کودک با والد و نهایتاً تابعیت وی است. لذا در صورت اهدای اسپرم از سوی مرد غیرآمریکایی به زن آمریکایی، ازدواج میان ایشان محقق نشده و به دلیل تطابق دیان ای مادر با کودک، تابعیت آمریکایی وی به فرزند منتقل خواهد شد، اما در فرض اهدای تخمک از سوی زن غیرآمریکایی، این ارتباط ژنتیکی میان مادر آمریکایی حامل تخمک و فرزند متولد شده وجود نداشته و لذا انتقال تابعیت از مادر به او منتفی است. همچنین گفته شده است که مطابق مقررات آمریکا کودکی که تحت فناوری کمک باروری ای‌آرتی^۲ متولد می‌شود، نه‌تنها تابعیت آمریکا را کسب نخواهد نمود، بلکه حسب قانون محل تولدش ممکن است اصلاً تابعیت کشوری را تحصیل ننماید.

در حقوق ایران، بدون تفکیک میان نوع بارداری، تا پیش از صدور رأی وحدت رویه شماره ۶۱۷ دیوان عالی کشور، در خصوص امکان انتقال تابعیت به فرزند نامشروع بحث و تردید بسیار بوده است، اما پس از صدور رأی مذکور یکی از تکالیف مسلم پدر فرزند نامشروع اخذ شناسنامه برای وی بوده و وفق ماده ۴۶ اصلاحی قانون ثبت احوال مصوب ۱۳۶۲، شناسنامه دلیل احراز هویت و تابعیت افراد ایرانی محسوب می‌شود. لذا پدر عرفی نیز مانند پدر مشروع مکلف به اخذ شناسنامه برای فرزند نامشروع خویش و در نتیجه اثبات تابعیت وی خواهد بود. اما در فرض لقاح مصنوعی از طریق قرار دادن تخمک زنی در رحم زن دیگر، در خصوص الحاق جنین به هر یک از زنان و در نتیجه مادر شناختن یکی از ایشان در قانون ایران تعیین تکلیف نشده و از نظر فقهی نیز میان فقها اختلاف نظر است. اما اگر قائل به عقیده الحاق جنین به هر دوی ایشان باشیم و یکی از زنان ایرانی باشد، با حصول سایر شرایط می‌توان تابعیت

1. <https://travel.state.gov/content/travel/en/legal/travel-legal-considerations/us-citizenship/Assisted-Reproductive-Technology-ART-Surrogacy-Abroad.html>

2. Assisted Reproductive Technology (ART)

ایرانی مادر را به فرزند قابل انتقال دانست.

نهایتاً اینکه ایالات متحده آمریکا در زمره کشورهایی است که تابعیت مضاعف را به رسمیت شناخته و سیاست‌های چند تابعیتی را اتخاذ نموده است (توسلی نائینی و افضلی، ۱۳۹۴: ۴۱۹)، این در حالی است که در حقوق ایران تابعیت مضاعف مورد پذیرش قرار نگرفته و بدین ترتیب کودکان حاصل از ازدواج‌های چندملیتی تنها دارای تابعیتی خواهند بود که مطابق قواعد مقرر در حقوق این کشور به ایشان تعلق می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

- حق کودک در وابستگی او به دولتی خاص، حقی بشری است که باید قانون‌گذاران تمام تلاش خود را در حصول رعایت آن به‌کار بسته و طرق تحصیل آن را به دقت و ظرافت تعیین و تبیین نمایند. یکی از طرق تحصیل تابعیت انتقال تابعیت از طریق نسب است که در بسیاری از نظام‌های حقوقی به‌عنوان طریق اصلی یا فرعی مورد شناسایی قرار گرفته است.

- مسئله تابعیت کودکان و احتمال بروز بی‌تابعیتی برای ایشان همواره مورد توجه نهادهای ملی، بین‌المللی و منطقه‌ای بوده و منتج به نتایج و دستاوردهای مهمی در این زمینه شده است. درحالی‌که نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی با تصویب و پیگیری اجرای مصوبات خویش در این زمینه، نقش مهمی در حمایت از کودکان در این زمینه ایفا می‌کنند، دولت‌ها در سطح ملی، به‌عنوان مهم‌ترین عاملین اعطای تابعیت، با اصلاح قوانین داخلی و به‌ویژه عدم اعمال تبعیض میان مادر و پدر، به سمت پذیرش انتقال تابعیت از مادر به فرزند در حرکت هستند.

- اگرچه به‌صورت سنتی، در سیستم تابعیتی خون، نظر بر تعیین تابعیت فرزند از طریق شناسایی تابعیت پدر بوده است، اما به مرور زمان رویکرد مذکور تغییر نموده و هم‌اکنون بسیاری از قوانین ملی بر امکان انتقال تابعیت از پدر و مادر به‌صورت یکسان به فرزند تأکید نموده‌اند.

- در کشورهای مورد مطالعه، گروهی هنوز از قوانین سنتی انتقال تابعیت از پدر به فرزند دست‌نسته و جز در موارد استثنائی از قبیل مجهول‌الهویه بودن پدر یا نامشخص بودن تابعیت وی، انتقال تابعیت از مادر به فرزند را منتفی می‌دانند که اردن و امارات متحده عربی از آن دست می‌باشند؛ گروهی انتقال تابعیت از مادر به فرزند را موکول به وقوع تولد در خاک کشور خود کرده‌اند و انتقال تابعیت از مادر به فرزند در فرضی که تولد خارج از خاک کشور خود باشد را موکول به درخواست فرزند و حصول شرایط متعدد نموده‌اند که عراق در این دسته قرار می‌گیرد و گروه دیگر در این مسیر تلاش قابل توجهی داشته و انتقال تابعیت از هر یک از مادر یا پدر به فرزند را، صرف‌نظر از محل تولد کودک، به رسمیت شناخته‌اند که ایالات متحده آمریکا و افغانستان و مصر در آن زمره هستند.

- آمریکا، علی‌رغم اعمال سیستم تابعیتی خاک، در خصوص کودکانی که در خارج از خاک این

کشور از والدی (پدر یا مادر) آمریکایی متولد می‌شوند با حصول شرایطی تابعیتی آمریکایی را به رسمیت می‌شناسد.

- ایران، علی‌رغم پیشرفتی که در این حوزه داشته، همچنان در گروه اول جای دارد و انتقال تابعیت خودکار از مادر به فرزند را جز در موارد استثنائی به رسمیت نشناخته است؛ لذا به نظر می‌رسد حقوق دانان ایرانی باید در این باره تلاش بیشتری نمایند تا بتوانند قانون‌گذار را به سمت به رسمیت شناختن انتقال خودکار تابعیت از مادر ایرانی به فرزند سوق دهند. باید اذعان داشت که به همان میزانی که نداشتن تابعیت موجب مشکلات عدیده برای اشخاص است، داشتن دو تابعیت نیز مصائب شخصی و گروهی را به همراه خواهد داشت، بنابراین تلاشی هماهنگ میان دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی در راستای ممانعت از وقوع تابعیت مضاعف نیز در این باره ضروری خواهد بود.

فهرست منابع

- نصیری، محمد (۱۳۷۲)، *حقوق بین الملل خصوصی*، جلد ۱، تهران: نشر آگاه.
- الماسی، سعید؛ الماسی، نجادعلی و افتخارچهرمی، گودرز، (۱۴۰۰)، «تابعیت زن و فرزندان حاصل از ازدواج زن ایرانی با مرد غیرایرانی با مطالعه تطبیقی در حقوق انگلستان»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، دوره ۲۵، پیاپی ۱۰۰، ۱۱-۳۶.
- توسلی نائینی، منوچهر و افضلی، عبدالواحد (۱۳۹۴)، «تحولات حقوقی ناشی از ازدواج‌های چندملیتی در پرتو تحولات تابعیت مضاعف، با رویکردی به قوانین تابعیت ایران»، *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی*، دوره ۴۵، پیاپی ۳، ۲۹-۴۱۳.
- صفاری نیا، محیا (۱۳۹۸)، «رویکرد سازمان همکاری اسلامی در ارتقای حقوق زن»، *فصلنامه پژوهش حقوق تطبیقی حقوق اسلام و غرب*، دوره ۶، پیاپی ۲، ۵۴-۲۵.
- عبدی‌پور، ابراهیم و سعید، چاچ (۱۳۹۸)، «نابرابری بین پدر و مادر ایرانی در انتقال تابعیت به فرزندان»، *فصلنامه مطالعات حقوق تطبیقی*، دوره ۱۰، پیاپی ۱، ۲۶۱-۲۷۸.
- وحدتی شبیری، سید حسن و افشار قوچانی، زهره (۱۳۹۳)، «تعیین وضعیت حقوقی فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی»، *فصلنامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی*، دوره ۱۸، پیاپی ۴، ۱۴۷-۱۶۸.

References

Articles

- Al Dalaïen, Ahmad A. & Al Enizi, Ziad Kh. (2021), "Women's rights and nationality: a comparative study of Jordanian nationality law and CEDAW", *Australian Journal of Human Rights*, Vol. 27, No. 1.
- Athayi, Abdullah, (2017), "Report on Citizenship Law: Afghanistan", *Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT)*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School.
- Belton, Kristy A. (2016), "Ending Statelessness Through Belonging: A Transformative Agenda?", *Ethics & International Affairs*, Volume 30, Issue 4, pp. 419-427
- Background Note on Gender Equality, Nationality Laws and Statelessness, 2022, available at: <https://www.refworld.org/pdfid/6221ec1a4.pdf>
- Emanuel, James, (2012), "Discriminatory Nationality Laws in Jordan and Their Effect on Mixed Refugee Families", *Gender Issues in International Law*, University of Notre Dame Law School.
- Sturkenboom, Inge; Waas_Laura van, (2016), "How Real Is the Risk of a 'Stateless Generation' in Europe?: Reflections on How to Fulfil the Right to a Nationality for Children Born to Refugee and Migrant Parents in the European Union", *SSRN Electronic Journal*.
- Kneebone, Susan, (2015), "Nationality and Identity in Regulation of International Marriage Migration in Southeast and East Asia: Children as Pawns of the State?" *Melbourne*

Legal Studies Research Paper No. 734.

UNITED NATIONS Division for the Advancement of Women Department of Economic and Social Affairs, (2003), "Women, nationality and citizenship".

United Nations, (2014), "Women's Rights are Human's Rights", available at: <https://www.ohchr.org/Documents/Events/WHRD/WomenRightsAreHR.pdf>

Books

Al Agati, Mohammad, (2012), "Women and Equal Citizenship: Analysis of the New Constitution of Egypt", Arab Forum for Citizenship in Transition.

Alfirev, Christina O., (2011), "Volatile Citizenship or Statelessness? Citizen Children of Palestinian Descent and the Loss of nationality in Israel", in children Without a State, The MIT Press.

Center for Egyptian Women's Legal Assistance (CEWLA foundation), (2008), "The Shadow Report on the Status of Egyptian women in matters of personal status and forms of violence against women according to CEDAW convention".

Creech, Chris; Modugno Hope; Pitarra Raven, (2022), "The Campaign to End Statelessness in Egypt", Boston University School of Law International Human Rights Clinic Law Students.

Darling, Marsha Tyson, (2017) "What about the Children? Citizenship, Nationality and the Perils of Statelessness", in Babies for Sale?, Zed Books Publication.

ElChazli, Fatouh, (2012), "Women's Rights in the Nationality Laws", National Council for Women.

Groot, Gerard-René de, (2014), "Children, their right to a nationality and child statelessness" book chapter of Nationality and Statelessness under International Law, Cambridge University Press.

Rastin-Tehrani, Kabeh; Yassary, Nadjmeh, (2012), Max Planck Manual on Family Law in Afghanistan, Max Planck Institute, 2nd Edition.

Omar Yassen, Abdullah, (2021), Report on Citizenship Law: Iraq", Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT) Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School

Kirmanj Sherko, (2013), "Identity and Nation in Iraq", Lynne Rienner Publishers.

Khoury, Dina Rizk, (2020), "Chapter 22 Nationality and Sect in Ottoman and Post-Ottoman Iraq in Ottoman War and Peace", Brill.

Conventions and Treaties

Abidjan Declaration of Ministers of ECOWAS Member States on Eradication of Statelessness, 25 February 2015, available at: <http://www.refworld.org/docid/54f588df4.html>

Convention on the Rights of the Child, (1989)

Convention on the Reduction of Statelessness (1961)

Economic Community of West African States (ECOWAS) Plan of Action on Eradication of Statelessness, 2017–2024, 2017, available at:

<http://www.refworld.org/docid/5915c88a4.html>.

OIC Covenant on the Rights of the Child in Islam (CRCI), (2005)

International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)(1976)

Universal Declaration of Human Rights, (UDHR)(1948)

Reports

Alsabeehg, Zeineb & Kuzmova, Yoana, (2022), "Report on Citizenship Law: United Arab Emirates", Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School.

Congressional Research Service, 2022, "U.S. Citizenship for Children Born Abroad: In Brief".

The International Campaign for Freedom in the United Arab Emirates, (2016), "Statelessness In the United Emirate Arab", available at:

<https://www.icfuae.org.uk/sites/default/files/Statelessness-in-UAE.pdf>

UNHCR, (2019), "Acquisition of Iraqi Nationality by a Child Born Outside Iraq", available at: <https://www.ecoi.net/en/file/local/2007917/5cd198ad7.pdf>

UNHCR, (2022), "Background Note on Gender Equality, Nationality Laws and Statelessness", available at: www.refworld.org/pdfid/6221ec1a4.pdf

UNHCR, (2022), "Iraq Statelessness Report" available at: <https://reliefweb.int/report/iraq/iraq-statelessness-report-september-2022>

United Nations Developments Programs, (2018), "Egypt Gender Justice and the Law", available at: <https://arabstates.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/12/gender-justice-and-the-law-in-the-arab-region>

United Nations Development Program, (2018), "Jordan Gender Justice & The Law", available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/Jordan-Country-Assessment---English.pdf>

United Nations Development Program, (2018), "Gender Justice & The Law- Iraq; Gender Justice", available at:

https://arabstates.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Iraq%20Country%20Assessment%20-%20English_0.pdf

United Nations Development Program, (2018), "Gender Justice & The Law- Egypt; Gender Justice", available at:

<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/Egypt.Summary.19.Eng.pdf>

United Nations Development Program, (2019), "Gender Justice & The Law- Jordan; Gender Justice", available at:

<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/Jordan.Summary.19.Eng.pdf>

United Nations Development Program, (2019), "Gender Justice & The Law- Egypt; Gender Justice", available at:

<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/Egypt.Summary>

.19.Eng.pdf

Malek, Dalia, (2021), "Report on Citizenship Law: Egypt", Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT), Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School.

Frost, Lillian, (2022), "Report on Citizenship Law: Jordan", Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT), Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School.

Websites

<https://www.unwomen.org/en/news-stories/press-release/2023/06/press-release-geneva-summit-garners-action-to-tackle-gender-discriminatory-nationality-laws>

<https://www.unicef.org/mena/press-releases/international-human-rights-day-un-agencies-and-global-campaign-equal-nationality>

https://www.upr-info.org/sites/default/files/country-document/2023-04/JS5_UPR43_ARE_E_Main.pdf

<https://travel.state.gov/content/travel/en/legal/travel-legal-considerations/us-citizenship/Assisted-Reproductive-Technology-ART-Surrogacy-Abroad.html>

Persian Sources

Abdipoor, Ebrahim, Chach, Saeed, (2019), "discrimination between Iranian mother and father in passing of nationality to children," *Comparative Law Review*, 10(1), 261-278.

Almasi, saeid almasi; Almasi, Najad Ali; Eftekhari Jahromi, Goodarz, (2023), "Citizenship of women and children emanating from the marriage of an Iranian woman to a non-Iranian man through a comparative scrutiny of England Law", *Legal Research Quarterly*, 25(100), 11-36.

Tavassoli Naini, Manuchehr & Afzali, Abdulwahed, (2015), "Legal developments arising from the multinational marriages in the light of development of dual nationality with an approach to Iranian Nationality Laws", *Private Law Studies Quarterly*, 45(3), 413-429.

Nasiri, Mohammad, (1999), "Private International Law", Agah Publication, 12th Edition.

Saffarinia, Mahya, (2019), "The Approach of the Organization of Islamic Cooperation toward Women's Rights", *Comparative Studies on Islamic and Western Law*, 6(2): 25-54.

Vahdati Shobeyri, Hasan; Afshar Quchani, Zohre, (2014), "Determining the Civil Status (Legal Status) of Children of Iranian Women Married with Foreign Men", *Comparative Law Researches*, 18(4):147-168.